

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

Ю. Меліхова, аспірантка Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Моральна складова проблеми добору кадрів на посаду судді

Для того щоб громадянське суспільство ґрунтувалося на законності, а держава була правовою, потрібні не тільки мудрі, гуманні закони, відпрацьовані механізми правозастосування, але й добре підготовлені кадри, струнка система юридичної освіти, нормативно визначена, науково обґрунтована система добору кадрів на посаду судді. Професія судді незвичайна — в її генетичному коді закладена велика гуманістична функція. Тому, суддівська діяльність — це поле для талановитих, високоосвічених людей, з широкими етичними поглядами та глибоким резонансом на проблеми сучасності, з гуманістичним спрямуванням особистості. Суддя стоїть на сторожі права, що як «...феномен культури містить велике очищуваче начало, знижуючи, наскільки це можливо, ступінь конфліктності суспільства, протидіючи духу насильства і ворожнечі»¹.

На жаль, ступінь довіри і поваги громадян України до суду незначний. Одним із основних аспектів, з яких складаються ця довіра і повага, є рівень професійної та моральної культури суддів, їх поведінка та спосіб життя. Втім, виступ Президента України В. А. Ющенко на VII з'їзді суддів України 2 листопада 2005 р., звіти Вищої кваліфікаційної колегії суддів України, численні публікації в ЗМІ, які посилаються на різноманітні опитування громадян, приводять до невтішного висновку про те, що судовій системі потрібне якісне моральне переродження з якнайшвидшим формуванням нової концепції особистості судді. Адже тільки до Ради суддів України у 2004 р. надійшло понад 900 скарг громадян, до кваліфікаційних комісій — 1500, до Вищої ради юстиції — 1200.

---

¹ *Мальцев Г.* Какой юрист сегодня нужен обществу // Рос. юстиция. – 2001. – № 5. – С. 57–58.

В основному у цих скаргах мова йде про порушення суддівської присяги¹. Наведені приклади свідчать про те, що починати процес реформування судової системи потрібно з добору кадрів на посаду судді.

Правові основи вирішення цього питання в Україні закладено Конституцією України і законами України «Про статус суддів», «Про судоустрій України», «Про Вищу раду юстиції», «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України». Ця проблема ставилась і вивчалась певною мірою О. Аграновською, О. Бойковим, Ю. Грошевим, О. Закомлістовим, О. Кобліковим, І. Марочкіним, О. Марковим, В. Пейсиковим, Н. Радутною. Більш глибоко досліджувалася Л. Москвич, Г. Мальцевим, Т. Фулеєм, Л. Халдесвим та ін. Однак прийняті документи, напрацювання та рекомендації дослідників не вирішили всіх існуючих проблем, пов'язаних із кадровим забезпеченням судів. До цього часу в Україні немає наукової та нормативно визначеної процедури добору кандидатів на посаду судді. Не напрацьовано системних, чітких критеріїв відбору за моральними, психологічними, діловими рисами, характеристиками. Давно назріла необхідність обґрунтування і закріплення механізмів дослідження цих якостей у кандидатів у судді, їх спеціального тестування чи анкетування, формування серйозної системи перевірки і підготовки. А життя вимагає прискіпливого підходу до цього процесу, сутність якого полягає в доборі осіб, найбільш придатних для здійснення функцій судової влади².

Сьогодні в нашій державі визначальна роль у вирішенні проблеми підбору кадрів на посади суддів відводиться кваліфікаційним комісіям суддів, на які Законом «Про судоустрій України» покладене забезпечення формування корпусу професійних суддів шляхом добору і рекомендації осіб для зайняття посади професійного судді і визначення рівня професійної підготовки діючих суддів, а також розгляд питань щодо дисциплінарної відповідальності суддів і надання висновку про звільнення судді від займаної посади (ст. 73). Згідно із законодавством повноваження кваліфікаційних комісій суддів у питанні підбору суддівських кадрів полягають у: 1) перевірці відповідності кандидатів на посади суддів вимогам закону; 2) проведенні кваліфікаційної атестації у формі кваліфікаційного іспиту; в) формулюванні висновку про рекомендацію

¹ Селіванов А. О. Дотримання принципів незалежності та дисциплінарної відповідальності суддів: питання законодавства та практики // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару. – Х., К., 2006. – С. 34–50.

² Москвич Л. Статус судді: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз. – Х., 2000. – 223 с.

кандидата щодо призначення на посаду судді. На жаль, щодо реалізації кваліфікаційними комісіями суддів наданих їм повноважень існує ціла низка проблем (наприклад, використання норми закону щодо дослідження і перевірки матеріалів, представлених претендентом тощо). До складу кваліфікаційних комісій входять 11 членів, 6 з яких є суддями, а інші — представниками інших гілок влади. Можливо, до якісного складу цих комісій мають входити і психологи-моралісти, які б могли більш детально проаналізувати психологічні, моральні особливості кандидатів, надати висновки щодо психологічної та моральної придатності особи для виконання суддівських обов'язків.

Певними гарантіями добору осіб на посади суддів повинні бути впроваджені конкурсні засади з тим, щоб до здійснення судової влади залучалися найбільш професійно, морально і соціально-психологічно придатні особи. Адже на практиці перевіряється тільки рівень юридичних знань претендента на суддівську посаду і досить формально деякі елементи, які вказують на його моральні якості. Це пояснюється тим, що знецінення на рівні суспільства і особистості моральних цінностей не робить їх надзвичайно важливими і в процесі формування суддівського корпусу, куди проникають непрофесійні, аморальні кадри, що становить суттєву, болючу проблему сучасності. Є випадки, коли на посади суддів потрапляють люди з вадами інтелекту, волі, заблокованою емоційно-почуттєвою сферою, які не можуть бути суддями. Слід чітко усвідомлювати, що призначення на посаду судді само по собі не зробить людину чесною і чистою в помислах і діях, адже **моральності навчити не можна**. Отже, перевірка і оцінка моральних якостей особистості повинна починатися ще на стадії добору кандидатів на суддівську посаду. Зокрема: чи не був претендент на суддівську мантию схильним до жорстоких вчинків у юнацькі та студентські роки, як ставився до навчання, до рідних, до товаришів, чи не вдавався до наркотиків і алкоголю, які риси характеру були йому властиві. До активу слід віднести такі риси, як чесність, порядність, працелюбність, уміння співпереживати. До пасиву — негативні якості: жорстокість, егоїзм, грубість, лінь, корисливі прояви, безвідповідальність, черствість. Проблема в тому, що ці негативні якості категорично протипоказані кандидату на посаду судді, адже вони **не піддаються перевихованню**. Тому не слід боятися звинувачень у порушенні прав людини, адже ціна помилок у доборі кадрів на суддівські посади дуже висока. Практика останніх років свідчить, що таких помилок було чимало.

Професійна майстерність судді зумовлена особливостями його особистості. Ця теза вимагає більш ґрунтовного осмислення, оскільки в

ідеалі суддя, незалежно від цих особливостей, повинен бути професіоналом. У це визначення треба вкладати і те, що суддя-професіонал — це людина, яка вміє відректися від властивих їй симпатій і антипатій до сторін у судовому процесі, бути терплячим і мудрим, здатним до самообмеження в будь-яких життєвих ситуаціях. Важко залишатися самотійним і незалежним, коли керівник вимагає йти шляхом порушення закону, коли твоя робота оцінюється не за якістю зробленого, а за кількістю, коли зарплата не висока, а хочеться (і це цілком нормальне бажання) жити в достатку. Все це може здолати тільки людина морально чиста, з високим рівнем професійних знань і вольових якостей.

Перш за все претендент на суддівську посаду, крім того, що він відповідає всім формальним вимогам, повинен мати справжнє, щире бажання стати суддею, усвідомлювати весь тягар відповідальності, який має нести щоденно. Адже «... суддя — це не посада і не професія. Суддя — це спосіб життя... у стані постійної відданості суддівській діяльності»¹. Можливо, що кандидат хоче стати суддею не за покликанням, не заради професійного зростання, а для того, щоб забезпечити собі матеріальне благополуччя (наприклад, шляхом хабарництва), задовольнити свої амбіції, любов до влади тощо. Тому для кваліфікаційних комісій при обговоренні кандидатур на першому місці повинно бути щире устремління останніх до професійного зростання, бажання працювати. Кандидат мусить усвідомлювати, силу виключності обраної ним професії. Посада судді для нього повинна бути не засобом, а ціллю. Необхідно провести перевірку всього прожитого ним життя, в тому числі й приватного, за умови, що буде зроблено все для того, щоб не допустити зловживань чи свавілля під час цього процесу з боку перевіряючих. Якщо ж претендент відмовляється від цієї процедури, це мусить зашкодити йому стати суддею. Оскільки посада судді є публічною, відкритою і він неминуче стає «об'єктом» постійної прискіпливої уваги з боку громадськості, тому кандидат на посаду судді повинен добровільно із готовністю погодитися з певними обмеженнями у своїй поведінці, які для звичайного громадянина можуть бути обтяжливими². Якщо він не готовий до публічності, значить він не готовий і до посади, йому є що приховувати.

Заслугує на увагу і найближче оточення кандидата на посаду судді. Серед цих людей не повинно бути осіб, які ведуть аморальний спосіб

¹ Халдеев Л. С. Судья в уголовном процессе: Практ. пособие. — М.: Юрайт, 2000. — С. 400.

² Там само. — С. 395.

життя, мають проблеми із законом. Якщо кандидат на посаду судді ставиться легковажно до формування кола людей, з якими спілкується, то це свідчить про його моральну незрілість і перешкоджає йому претендувати на суддівську посаду. Та якщо змінити коло знайомих кандидату не так важко, то відмовитися від членів сім'ї неможливо. У провінційних регіонах держави, де всі знають один одного, важко здійснювати правосуддя, коли родичі судді ведуть аморальний спосіб життя, зловживають алкоголем. Це надзвичайно серйозні й делікатні речі, які складно виявити і вивчити. Ними, на жаль, мало хто займається, а нерідко саме ці проблеми породжують масу нюансів, на які треба звернути увагу, бо від них залежить авторитет судової влади в цілому.

Законодавство не висуває будь-яких вимог до кандидатів стосовно майнового стану. Та все майно кандидата повинне бути придбане законним шляхом. Це є важливим для виявлення як позитивних, так і негативних якостей його особистості, як і відомості про те, чи займається кандидат підприємницькою діяльністю. Хоча нічого аморального в цій діяльності немає і вона не може бути перешкодою при призначенні кандидата на посаду судді. Але після призначення все змінюється: Законом України «Про статус суддів» суддям забороняється займатися підприємницькою діяльністю, а приховування такого факту є підставою для звільнення судді з посади. Тут знову виникає проблема постійного свідомого самообмеження. Тому кандидат у судді має бути готовим відмовитися від багатьох звичних речей. Якщо він на це не здатний, то йому не слід претендувати на посаду судді, бо не кожна людина може визначити для себе межі дозволеного, неможливо їх визначити і якимись нормативними документами, бо правові норми не завжди базуються на моральних нормах. До того ж сьогодення породжує специфічні проблеми, які не відомі або не дошкуляють в такій мірі іншим країнам. За останні шістнадцять років в Україні сформувався соціальний прошарок забезпечених людей, які своє матеріальне благополуччя здобули не зовсім чесним шляхом. У таких родинах зросли діти, які отримали юридичну освіту. Чи має право суспільство знати, які цінності сповідує в житті кандидат у судді, який виріс у такій сім'ї? Чи не буде він виконувати чісь соціальне замовлення? Чи стане він неупередженим суддею у ставленні до представників інших верств суспільства, навіть найбільш знедолених. Крім того, у нас існує платна юридична освіта. Чи повинне суспільство знати, на які кошти здобуто цю освіту? Чи не кримінальний світ прагне забезпечити собі майбутнє такою ціною? Якщо мова йде про претендента на суддівську посаду, відповідь має бути однозначною —

так, повинне. Інша річ, що зараз немає механізмів перевірки таких даних. На жаль, на державному рівні ніхто ґрунтовно не займався цією проблемою.

Перший свого роду підбір кадрів на суддівські посади, критерії якого є актуальними і нині, був закладений ще три тисячі років тому у Біблії — історичному документі, достовірність якого доведена історичними і археологічними дослідженнями. Так, відомий російський адвокат П. Баренбойм, у своїх публікаціях, присвячених сучасним питанням права в біблейських текстах («Божественна природа судової влади», «І судили вони народ у всі часи...»), аналізує книгу «Вихід», в якій тесть Мойсея — пророка, законодавця і судді, радить останньому «... вибрати серед народу людей здібних, які бояться Бога, людей правдивих, які не навидять користь» [П. 21.] і делегувати їм свої судові повноваження: «...Хай судять вони народ у всі часи, і про всі важливі справи доповідають тобі, а всі малі справи судять самі: і буде тобі легше, і вони понесуть з тобою тягар» [П. 22.]. Мойсей прислуховується до поради і «... вибирає із всього Ізраїлю здібних людей» [П. 25.], які «судили народ у всі часи; про справи важливі доповідали Мойсею, а всі малі справи судили самі» [П. 26.]¹.

Сучасний світовий досвід деяких країн (Франції, Великобританії, США, Японії) щодо формування кадрового потенціалу судової влади, свідчить про те, що питання добору кадрів на посади суддів є предметом особливої уваги з боку держави і всієї юридичної спільноти. У цих країнах існує нормативно визначена процедура підбору кадрів на посади суддів: сформульовані вимоги до них, нормативно закріплена процедура оцінки знань, навичок, умінь, моральних і ділових якостей, обов'язково передбачається навчання кандидатів у спеціальному навчальному закладі та стажування в суді. Тільки після перевірок і оцінки якостей особистості кандидата ставиться питання про можливість обрання його на посаду судді.

Однією із взірцевих, на думку дослідників, можна вважати процедуру добору кандидатів на посади суддів і подальшу їх підготовку у Франції, оскільки держава зацікавлена в тому, щоб суддівські посади обіймали лише кращі з кращих, а підготовка судді коштує дуже дорого. Крім того, що кандидат повинен мати відповідний освітній рівень, французьке громадянство, виконати військовий обов'язок і бути придатним

¹ Баренбойм П. ... И судили они народ во всякое время... // Рос. юстиция. – 1997. – № 3. – С. 13; *Він же*. Первая Конституция мира. И изложил Самуил всему народу права царства, и написал в книгу, и положил пред Господом // Рос. юстиция. – 1997. – № 7. – С. 60.

до здійснення своїх функцій за станом здоров'я, він повинен «мати високу моральність»¹. Добір здійснюється на конкурсній основі, причому існує кілька типів конкурсів для різних категорій кандидатів. Для осіб, які не скористалися цим конкурсом чи не пройшли його, посада судді стає недоступною. Цікаво, що значна кількість претендентів «відсіюється» відразу після першого етапу конкурсу — іспиту із «загальної культури». Мета його впевнитися, що кандидат відкритий до проблем сучасного світу, суспільства, а не просто «технічний працівник в галузі права, оскільки кому потрібне право, яке не застосовується до проблем суспільства?» Претенденти пишуть твори за темами, які піднімають проблеми соціальних, моральних, політичних та інших культурних аспектів сучасного світу. Наприклад, серед пропонованих тем — «Право на щастя», «Літні люди в суспільстві», «Брехня», «Чи має право відповідь на все?» тощо. До того ж, усі роботи є анонімними і перевіряються двома різними екзаменаторами. Таке зіставлення оцінок забезпечує неупередженість і чесність². Про досвід професійної роботи майже не йдеться. Хоча, безумовно, досвід з одного боку, збагачує, з другого — призводить до формування певних звичок і шаблонів мислення та поведінки, які можуть набути незворотного характеру. Тому у Франції вважають, що легше навчити недосвідченого, так би мовити з «чистого аркуша», щоб уникнути проблем із ламанням стереотипів, які могли сформуватися завдяки певному досвіду, ніж перевчити людину, у якої є досвід юридичної роботи (наприклад, в жандармерії чи прокуратурі).

У США, навпаки, суддями стають юристи, які мають професійний досвід в інших галузях юридичної практики. Професор права Д. Мінор зазначає: «Якщо ви стали суддею в США, вважайте, що це найвищий, з точки зору судової ієрархії, щабель вашої кар'єри»³.

У Великій Британії, як і в Америці, суддів також обирають з числа досвідчених юристів, як правило, практиків-адвокатів, які зарекомендували себе як компетентні фахівці в судових справах. Але на відміну від своїх американських колег, англійський адвокат починає роботу судді спочатку в суді нижчої інстанції. Якщо він буде успішно працювати на початковому рівні для суддів, він може просуватися по службі і бути призначеним суддею до Вищого суду першої інстанції, потім, можли-

¹ Фулей Т. Підготовка професійних суддів у Франції // Право України. – 2005. – № 4. – С. 124.

² Там само. – С. 125.

³ Мінор Д. Суди в Сполучених Штатах. – Сент-Пол: Міннесота Вест Паблішинг К°, 1991. – С. 50.

во, — до Апеляційного суду, а потім і до найвищої судової інстанції — Палати лордів.

У Японії, де всі судді призначаються на свої посади кабінетом міністрів, як правило, на основі списку кандидатів, складеного Верховним Судом, встановлені суворі правила добору членів до судового корпусу. Випускники юридичних факультетів японських університетів змушені пройти через надзвичайно жорсткий фільтр — скласти іспити, які щороку влаштовуються спеціальною комісією міністерства юстиції. Вимоги, які висуваються цією комісією, є настільки високими, що їх витримують не більше 2–3 % кандидатів. Потім ті кандидати, що склали іспит, зараховуються на курси підготовки при Верховному Суді, які тривають два роки. До програми цих курсів входять не тільки теоретичні заняття, а й практика в судах. І лише після закінчення курсів і складання нових іспитів кандидати можуть почати кар'єру суддів¹.

На наш погляд, досвід цих країн, визначальним етапом якого є попередня підготовка кандидатів на посаду судді, що охоплює глибоке вивчення Кодексу професійної етики судді, виховання у кандидата розуміння моральних особливостей професії, готовність до можливої переоцінки цінностей, вартий значної уваги. Адже слід визнати, що наша система освіти більше зорієнтована на юридичну прагматику. Ми намагаємося дати студентам перш за все професійні знання і вміння, забуваючи, що цьому процесу має передувати знання гуманітарних принципів, гуманістичних основ юридичного життя, правового регулювання. У підготовці майбутнього юриста взагалі і судді зокрема, велику роль мають відігравати дисципліни, які вчать не тільки ефективно, логічно мислити, а й дають йому емоційний «інструмент», необхідний для найважливішого — роботи з людьми. Без широкого гуманістичного, культурного погляду на життя суддя навряд чи буде здатний належним чином здійснювати свої професійні функції. Навіть глибокі професійні знання, високі організаторські та інтелектуальні здібності знецінюються, якщо людина нехтує моральними принципами. Саме єдність, розвиненість, гармонійність почуттів та високий рівень знань, умінь, здібностей у поєднанні з сильною волею дають особистості той потенціал, без якого вона не може бути гарним суддею.

---

¹ Правовые системы стран мира: Энцикл. справ. / Отв. ред. П. Я. Сухарев. – 2-е изд., изм. и доп. – М., 2000. – С. 826.